

Unge og risikoadfærd

Unge har altid haft ry for at leve livet farligt – så farligt, at alt for mange af dem dør af det. Hvorfor er det sådan, at man føler sig usårlig, når man er ung? Og især når man er en ung mand? Det har mange spurgt sig selv og andre om, og i det følgende præsenteres nogle af de svar, forskningen har givet i løbet af de sidste 100 år.

AF LEIF VIND

Ungdommen er det tidspunkt i livet, hvor vi topper helbredsmæssigt. I den samme alder er der imidlertid også en stærkt øget dødelighed, hvilket blandt andet skyldes unges risikobetonede omgang med alkohol og illegale rusmidler. 75 % af alle dødsfald blandt teenagere skyldes årsager, der kunne have været undgået [1], og det er især de unge

mænd, der med eller uden omtanke udsætter sig selv for livsfare eller mildere former for risici. Unge mænd har tre gange højere risiko end unge piger for at dø af årsager, der kunne have været undgået. En forholdsvis stor del af de dødsfald, der sker blandt unge mennesker, er forårsaget af biluheld - og alkohol og andre rusmidler er ofte en del af årsagen til uheldene. SFI – Det Nationale Forskningscenter for Vel-

færd - har for kort tid siden kortlagt en hel årgang danske mænd født i 1966. Det viste sig, at mere end 7 % af disse mænd havde fået en dom for at have kørt med spiritus i blodet, mens de var mellem 15 og 27 år [2]. Ifølge Sundhedsstyrelsen er antallet af narkorelaterede dødsfald svagt faldende, men den del af dødsfaldene, der skyldes forgiftninger, er stigende [3]. Ved næsten alle forgiftningsdødsfald har der været tale

om, at der har været taget to eller flere forskellige rusmidler samtidig. Også i forbindelse med narkotikarelaterede dødsfald er det især de unge mænd, der bliver ramt. Ifølge den seneste danske opgørelse skete 82 % af dødsfaldene blandt mændene.

Unge, og især unge mænd, udviser med andre ord det, der i videnskabelig forskning og teori kaldes 'risikoadfærd'. Risikoadfærd kan naturligvis være mange ting, men de mest udforskede og beskrevne emner er: ubeskyttet sex, brug af legale og illegale rusmidler, hasarde-ret kørsel i ædru såvel som påvirket tilstand samt forskellige typer af andre mindre lovovertrædelser. I forhold til de legale og illegale rusmidler er der tale om en form for mulig dobbelt risikoadfærd, idet brugen af disse rusmidler i sig selv betragtes som risikoadfærd, men samtidig kan måden, disse rusmidler bruges på, udgøre en ekstra risiko. Eksempelvis når forskellige rusmidler blandes på livstruende måder, som det ofte er tilfældet i forbindelse med forgiftningsdødsfaldene.

Risikoadfærd udøves i nogen udstrækning af både mænd og kvinder i alle aldre, men perioden fra puberteten til begyndelsen af tyverne er tilsyneladende en periode med kraftigt øget risikovillighed. Med henblik på at forebygge de værste uheld og ulykker har politikere og forskere derfor i mange år haft en særlig interesse i at forstå mekanismerne i de unges risikoadfærd. Der er naturligvis mange relevante spørgsmål at stille i forhold til at forstå risikoadfærd, men især to spørgsmål er særligt relevante her:

- Hvorfor tager vi mennesker flere chancer, eller løber større risici, i ungdomsårene end i resten af livet både før og efter ungdommen?
  - Hvorfor udleveres denne risikoadfærd i højere grad blandt drenge og unge mænd end blandt piger?
- Nogle af forskningens svar på disse spørgsmål vil blive givet i det følgende.

En emotionel teori om ungdommens risikoadfærd

Psykologiske teorier om ungdommens risikoadfærd går lige så langt tilbage som selve ungdomspsykologien, der mere eller mindre blev 'opfundet' af Granville Stanley Hall i begyndelsen af 1900-tallet. Hall introducerede begrebet 'Storm & Stress' som et særligt kendetegn ved ungdomsårene. Halls teori bag begrebet 'Storm & Stress' er, at ungdommen er en tid med forøgede følelsesmæssige besværligheder, der i praksis især viser sig på tre måder: Unge skaber langt flere konflikter med deres forældre, end de gjorde som børn, unge har flere humørsvingninger, end de havde som børn, og endelig går de unge ind i en periode med øget risikoadfærd. Hall var, som mange i den periode, tilhænger af den såkaldte 'lov om rekapitulation', hvilket betyder, at den udvikling, vores art har gennemgået, viser sig på ny i udviklingen hos det enkelte individ. Hall mente, at ungdomsårene repræsenterer den civiliserede fase i artens udvikling. Det vil sige fasen, hvor de højere følelser udvikles. Der sker med andre ord i denne fase stærke, følelsesmæssige landvindinger. Udviklingen af de højere følelser sker gennem regelmæssige svingninger mellem følelsesmæssige ekstremer, eksempelvis nydelse og smerte, selvtilfredshed og ydmyghed, dvaskhed og opstemthed. Konflikterne, humørsvingningerne og altså også risikoadfærden skal ifølge Halls teori ses som et produkt af de stærke følelsesmæssige svingninger [4], og når vi i starten af voksenlivet er mere følelsesmæssigt modne eller udviklede, da vil de tre udtryksformer i 'Storm & Stress' - altså konflikterne, humørsygen og risikoadfærden - også finde et mere naturligt eller voksent leje.

En kognitiv teori om ungdommens risikoadfærd

Halls ungdomsteori om 'Storm & Stress', der altså havde sit udgangs-

punkt i en forståelse af følelsesmæssige aspekter, blev meget populær - og blev først for alvor udfordret af Piagets teorier om menneskets kognitive udvikling. Med udgangspunkt i en kognitiv udviklingsteori blev der åbnet mulighed for at opfatte risikoadfærd som et resultat af kognitiv umodenhed frem for følelsesmæssig umodenhed. Man begyndte at antage, at unge ikke er tilstrækkeligt i stand til at opfatte risiko og til at vurdere fordele og ulemper ved at involvere sig i risikoadfærd [5]. Med udgangspunkt i Piagets kognitive teorier udviklede David Elkind i slutningen af 1960'erne en teori om ungdommens risikoadfærd med begrebet egocentrisme som omdrejningspunkt [6]. Egocentrisme er manglen på differentiering i de såkaldte subjekt-objekt-relationer. Egocentrismen antager forskellige former i forskellige faser af menneskets udvikling. I de tidlige barnsdomsår viser den manglende differentiering sig eksempelvis ved, at barnet ikke kan skelne mellem en genstand og navnet på genstanden.

Det karakteristiske ved den kognitive udvikling i ungdommen er fremkomsten af såkaldt 'formelle operationer', hvilket blandt andet vil sige, at den unge udvikler kapaciteten til mentalt at konstruere forskellige muligheder eller udfald inden for et givet system. Den unge bliver således i stand til eksempelvis at forestille sig andre samfundsmæssige løsninger, end dem der findes i øjeblikket, som ellers hidtil har været taget for givet som eneste mulige. Egocentrismen i denne udviklingsfase er blevet beskrevet med to forskellige, men relaterede konstruktioner, samlet i begreberne 'Det indbildte Publikum' og 'Den personlige Fabel'.

Begrebet indbildt publikum refererer til, at den unge tilsyneladende ofte antager, at omgivelserne er meget opmærksomme og optagede af den unge. Tilstedeværelsen af et beundrende og/eller fejlfindende, ind-

bildt publikum hjælper med at forklare den forhøjede selvbevidsthed, der er tilstede netop i ungdommen.

Den personlige fabel er en direkte følge af det indbildte publikum. Idet den unge oplever sig selv som centrum for omgivelsernes opmærksomhed, er det nærliggende at betragte sig selv som noget særligt, som specielt, som unik. Denne følelse kan udløse tanker som eksempelvis: *'Andre mennesker får ikke virkeliggjort deres ambitioner, men det kommer jeg til'*, eller: *'Andre bliver afhængige af stoffer, men ikke jeg'*.

Takket være den personlige fabel tror den unge, at hans/hendes følelser er anderledes, mere intense, mere uudholdelige end andres. Den personlige fabel giver næring til en oplevelse af usårlighed og særegenhed med en tilbøjelighed for risikofyldt adfærd.

I den teori om ungdommen, som eksempelvis Elkind har skabt med udgangspunkt i Piagets forskning omkring den kognitive udvikling [5, 6], er forklaringen på risikoadfærd altså, at den unge pga. konstruktionerne 'det indbildte publikum' og 'den personlige fabel' føler sig hævet over almenheden og på en måde føler sig urørlig, usårlig eller udødelig. Når unge kører hasarderet i bil eller indtager rusmidler på en livstruende måde, er det således ifølge Elkinds teori ikke, fordi de ikke ved, at der er tale om risikoadfærd, men snarere fordi de oplever, at det ikke kan gå dem galt.

En neurovidenskabelig teori om ungdommens risikoadfærd

Elkinds teori om, at unge føler sig usårlige pga. kognitiv umodenhed, blev ligesom Halls teori om 'Storm & Stress', populær i brede kredse helt frem til omkring år 2000, hvor neurovidenskaben begyndte at sætte en ny dagsorden i risikoforskningen. Laurence Steinberg gør således ved hjælp af hjerneforskning op med idéen om, at teenageres risikoadfærd skyldes, at de føler sig usårlige,

og at de ikke er i stand til at vurdere en risikosituation [7, 8].

Udgangspunktet for Steinbergs forskning er laboratorieforsøg, der viser, at 15-årige i en forsøgssituation er præcis lige så dygtige som voksne til at opfatte en risiko og til at vurdere, hvor skadelig situationen kan være for dem. Den unge har altså i 15-årsalderen den kognitive modenhed, der kræves for at analysere en risikosituation. Men hvad er da årsagen til den øgede risikoadfærd i ungdommen? Ifølge Steinberg peger hjerneforskningen på, at risikoadfærd i den virkelige verden, i modsætning til kontrollerede laboratorieforsøg hvor den unge sidder alene ved en computerskærm, er et produkt af et samspil mellem to forskellige netværk i hjernen.

Det ene netværk er et såkaldt 'socio-emotionelt netværk', der er specielt følsomt over for sociale og følelsesmæssige stimuli. Dette netværk er tæt forbundet med belønningssystemer i hjernen, og det udvikles kraftigt og hurtigt i den tidlige ungdom gennem hormonelle forandringer i puberteten.

Det andet netværk er et 'kognitiv-kontrol-netværk', der understøtter styrende processer som eksempelvis planlægning, fremadtænkning og selvregulering. Dette netværk udvikles eller modnes gradvist gennem hele ungdommen og et stykke ind i voksenlivet stort set uafhængigt af pubertetsprocesserne.

Studier har vist, at øget aktivitet i de regioner af hjernen, hvor det socio-emotionelle netværk hører hjemme, er forbundet med relativt risikofyldte valg, men med en potentielt høj belønning. Der er derimod tilsyneladende ingen forskel i risikovurderingen og -håndteringen mellem unge og voksne, når beslutningstagningen måles under forhold, hvor der er lav aktivering af de hjernesystemer, der bærer ansvaret for emotion, belønning og social processing (udvikling).

Når det socio-emotionelle net-

værk ikke er højt aktiveret, altså når den unge er alene eller ikke er følelsesmæssigt påvirket, da er kognitiv-kontrol-netværket stærkt nok til at tilføre tilstrækkelig regulerende kontrol over impulserne og risikoadfærd, selv i den tidlige ungdom. Men når den unge er sammen med sine venner eller befinder sig i situationer med forhøjet følelsesmæssig spænding, da bliver det socio-emotionelle netværk aktiveret i en sådan grad, at det overdøver den regulative effekt fra kognitiv-kontrol-netværket. Dette fænomen skyldes tilsyneladende, at de processer, der ligger neden under hjernens bearbejdning af følelsesmæssige informationer og sociale informationer, er meget tæt forbundet med belønningssystemet.

Formuleret lidt mere simpelt ser det altså ud til, at unge træffer dristige, risikofyldte beslutninger, når de er sammen med deres venner, mens de træffer beslutninger ligesom voksne, når de er alene i forsøgssituationen. De unge bliver tilsyneladende belønnet af deres hjerne for at træffe risikofyldte beslutninger, når de er sammen med deres venner, men ikke når de er alene. Steinberg konkluderer, at risikoadfærd måske forstærkes i ungdommen, fordi teenagere tilbringer så megen tid sammen med deres venner, og den blotte tilstedeværelse af kammerater fremhæver de potentielle fordele ved en given risikosituation forholdsvis mere end ulemperne ved at aktivere de samme hjerne-kredsløbskomponenter, som aktiveres, når den unge i andre situationer oplever følelsen af belønning.

Ud over forskellen i modningstidspunkt for de to netværk i hjernen gælder det samtidig, at de frontale regioner af hjernen op igennem ungdommen integreres mere og mere med andre regioner i hjernen. Denne integration er muligvis endnu mere vigtig end ændringerne inden for den enkelte region. Undersøgelser peger således på, at voksne bruger deres kognitiv-kontrolnet-

LEIF VIND

PSYKOLOG, PH.D., ADJUNKT
CENTER FOR RUSMIDDELFORSKNING

værk på en bredere, mere sammenhængende måde, end de unge gør.

En måde at forstå, hvorfor kognitiv-kontrol-netværket er mere effektivt hos voksne end hos unge, kan således være, at den voksnes hjerne distribuerer sine regulative pligter på tværs af et større netværk af sammenkædede komponenter.

Risikoadfærd i ungdommen skyldes altså, ifølge Steinberg, for en stor dels vedkommende, at det socio-emotionelle-netværk belønner unge mennesker for at træffe risikofyldte beslutninger, når de er i selskab med deres venner. Og at dette socio-emotionelle-netværk i ungdommen er langt mere fremherskende end i barndommen, mens kognitiv-kontrol-netværket, der skal holde disse risikofyldte beslutninger i skak, kun gradvist over en lang periode modnes og får mere indflydelse. I starten af voksenlivet er kognitiv-kontrol-netværket modnet i sådan en grad, at impulser til risikoadfærd bliver bearbejdet, selv i situationer med forhøjet aktivitet i det socio-emotionelle-netværk. Det betyder, at voksne ikke på samme måde som de unge bliver mere risikovillige, når de er sammen med vennerne.

Hvorfor er risikoadfærd primært noget for drenge?

Ifølge Steinberg er risikoadfærd overvejende et socialt relateret fænomen. Dette støttes af en undersøgelse fra 2001, der viser, at unge, der drikker alkohol, bruger hash eller er involveret i lovovertrædende adfærd, er tættere knyttet til deres venner, opnår mere social støtte fra deres venner og er mere socialt kompetente i deres venskaber og intime relationer, end det er tilfældet for de afholdende unge [9]. Forskerne Engels og Bogt foreslår, at disse resultater lægger op til, at man undersøger risikoadfærdens funktion hos unge nærmere [8]. De hævder selv, at risikoadfærd har en social funktion, idet den giver de

unge muligheden for at intensivere kontakten med kammeraterne eller skabe nye kontakter. Der er altså måske ikke blot tale om, at kammeraterne har en dårlig indvirkning på den unge, som nogle hævder, men at risikoadfærd faktisk er et aktivt middel til at skabe og vedligeholde gode relationer til kammeraterne.

Men hvordan skulle dette forklare forskellen på drenge og pigers forhold til risikoadfærd? En ny undersøgelse peger på, at risikoadfærd blandt drenge knytter sig primært til deres relation til kammeraterne, mens det for pigernes vedkommende er forholdet til forældrene, der bestemmer graden af involvering i risikoadfærd [10]. Denne forskel vil i sig selv kunne bidrage til at forstå, hvorfor drenge er mere risikoorienterede. Det er nemlig sådan, at en af de store forskelle på den kontakt og støtte, man får fra vennerne i forhold til familien i ungdomsårene, er, at mens støtten fra familien udelukkende er beskyttende, er kontakten og støtten fra vennerne både beskyttende og det modsatte. I forholdet til venner bliver man tilbudt støtte, men man bliver samtidig tilbudt deltagelse i aktiviteter med risiko-betonet potentiale. Det, at drengene er mere orienteret imod vennerne, end pigerne er, betyder, at de bliver tilbudt mere menneskelig kontakt med indbygget mulighed for risiko, end pigerne gør fra deres forældre.

En anden undersøgelse viser, at der i ungdomsårene er mindre kontrol fra forældrenes side i forhold til drengene end til pigerne. Undersøgelsen peger på, at forældrene tilsyneladende slipper kontrollen med drengene før puberteten, og at drengene i højere grad end pigerne modtager positiv opmærksomhed for at opføre sig selvstændigt [11]. De to undersøgelser peger således indirekte på, at drengene i højere grad end pigerne, når de kommer til puberteten, er overladt til de kammerater, i hvis selskab de får udløst psykologisk belønning for at træffe

risikofyldte beslutninger som eksempelvis at køre hasarderet eller at bruge sundhedstruende rusmidler.

LITTERATUR

1. Kelley, A.E., Schochet, T. & Landry, C.F.: Risk Taking and Novelty Seeking in Adolescence. *Annals, New York Academy of Sciences*, Jun. 1021: p. 27-32. 2004.
2. Christoffersen, M.N., Soothill, K. & Francis, B.: Risk Factors for a First-Time Drink-Driving Conviction among Young Men: A Birth Cohort Study of All Men Born in Denmark in 1966. *Journal of Substance Abuse Treatment*. Vol. 34, Issue 4, June: p. 415-425. 2008.
3. Sundhedsstyrelsen: Narkotikasituationen i Danmark, p. 1-96. København. 2007.
4. Arnett, J.J.: Adolescent Storm and Stress, Reconsidered. *American Psychologist*. Vol. 54, No. 5, May: p. 317-326. 1999.
5. Alberts, A., Elkind, D. & Ginsberg, S.: The Personal Fable and Risk-Taking in Early Adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*. Vol. 36, p. 71-76. 2007.
6. Elkind, D.: Egocentrism in Adolescence. *Child Development*. Vol. 38, No. 4, Dec.: p. 1025-1034. 1967.
7. Steinberg, L.: Risk Taking in Adolescence - What Changes, and Why? *Annals New York Academy of Sciences*. Jun. 1021: p. 51-58. 2004.
8. Steinberg, L.: Risk Taking in Adolescence - New Perspectives From Brain and Behavioral Science. *Current Directions in Psychological Science*. Vol. 16, No. 2, p. 55-59. 2007.
9. Engels, R.C.M.E. & Bogt, T. ter: Influences of Risk Behaviors on the Quality of Peer Relations in Adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*. Vol. 30, No. 6, December, p. 675-695. 2001.
10. Michael, K. & Ben-Zur, H.: Risk-taking Among Adolescents: Associations with Social and Affective Factors. *Journal of Adolescence*. Vol. 30, p. 17-31. 2007.
11. Freeman, H.S. & Newland, L.A.: Family Transitions During the Adolescent Transition: Implications for Parenting. *Adolescence*. Vol. 37, No. 147, Fall, p. 457-475. 2002.